

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τρίτο τμήμα)

της 12ης Ιουνίου 2014*

«Προδικαστική παραπομπή — Ελεύθερη παροχή υπηρεσιών — Άρθρο 56 ΣΛΕΕ — Τυχερά παίγνια — Νομοθεσία προβλέπουσα απαγορεύσεις σχετικά με τα τυχερά παίγνια μέσω διαδικτύου, οι οποίες δεν είχαν εφαρμογή, για περιορισμένη χρονική περίοδο, εντός ομόσπονδου κράτους ενός κράτους μέλους — Συνέπεια — Αναλογικότητα»

Στην υπόθεση C-156/13,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Bundesgerichtshof (Γερμανία) με απόφαση της 24ης Ιανουαρίου 2013, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 28 Μαρτίου 2013, στο πλαίσιο της δίκης

Digibet Ltd,

Gert Albers

κατά

Westdeutsche Lotterie GmbH & Co. OHG,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τρίτο τμήμα),

συγκείμενο από τους Μ. Pešič, πρόεδρο τμήματος, C.G. Fernlund, A. Ó Caoimh, C. Toader (εισηγήτρια) και E. Jarašiūnas, δικαστές,

γενική εισαγγελέας: E. Sharpston

γραμματέας: A. Impellizzeri, υπάλληλος διοικήσεως,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 2ας Απριλίου 2014,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- οι Digibet Ltd και G. Albers, εκπροσωπούμενοι από τους R. Reichert και U. Karpenstein, Rechtsanwälte, καθώς και από τον R. A. Jacchia, avvocato,
- η Westdeutsche Lotterie GmbH & Co. OHG, εκπροσωπούμενη από τους M. Hecker, M. Ruttig και M. Pagenkopf, Rechtsanwälte,
- η Γερμανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους T. Henze και J. Möller,

* Γλώσσα διαδικασίας: η γερμανική.

- η Βελγική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τις L. Van den Broeck, M. Jacobs και C. Pochet, καθώς και από τον R. Verbeke, advocaat,
- η Κυβέρνηση της Μάλτας, εκπροσωπούμενη από την A. Buhagiar,
- η Πορτογαλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον L. Inez Fernandes και τις P. de Sousa Inês και A. Silva Coelho,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους F. W. Bulst και I. V. Rogalski, καθώς και από την E. Τσερέπα-Lacombe,

κατόπιν της απόφασης που έλαβε, αφού άκουσε τη γενική εισαγγελέα, να εκδικάσει την υπόθεση χωρίς ανάπτυξη προτάσεων,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 56 ΣΛΕΕ.
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ των Digibet Ltd (στο εξής: Digibet) και G. Albers και της Westdeutsche Lotterie GmbH & Co. OHG (στο εξής: Westdeutsche Lotterie) σχετικά με την απαγόρευση της εκ μέρους της Digibet προσφοράς τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτύου.

Το γερμανικό νομικό πλαίσιο

- 3 Σύμφωνα με τα άρθρα 70 και 72 του γερμανικού Θεμελιώδους Νόμου, η νομοθεσία περί τυχερών παιγνίων υπάγεται στην αρμοδιότητα των ομόσπονδων κρατών [στο εξής: Länder].
- 4 Ως εκ τούτου, τα δεκαέξι Länder συνήψαν κρατική σύμβαση περί τυχερών παιγνίων το 2008 (Glücksspielstaatsvertrag, στο εξής: GlüStV 2008), με την οποία καθόρισαν τους κοινούς κανόνες στον εν λόγω τομέα. Η σύμβαση αυτή προέβλεπε ότι οι κανόνες της ίσχυαν για 4 έτη από 1ης Ιανουαρίου 2008, καθορίζοντας υπό την έννοια αυτή την ημερομηνία λήξεώς της στις 31 Δεκεμβρίου 2011.
- 5 Το 2012, η τροποποιητική σύμβαση στον τομέα των τυχερών παιγνίων (Glücksspieländerungsstaatsvertrag, στο εξής: GlüStV 2012), η οποία άρχισε να ισχύει την 1η Ιουλίου 2012, διαδέχθηκε την GlüStV 2008. Η σύμβαση αυτή κυρώθηκε αρχικώς από όλα τα Länder, εκτός από το Land Schleswig-Holstein.
- 6 Στις 20 Οκτωβρίου 2011, το Land Schleswig-Holstein εξέδωσε πράγματι νόμο περί αναδιοργάνωσης των τυχερών παιγνίων (Gesetz zur Neuordnung des Glücksspiels, GVOBl. Sch.-H, σ. 280, στο εξής: GlSpielG SH), που άρχισε να ισχύει την 1η Ιανουαρίου 2012, με σκοπό την ελευθέρωση της νομοθεσίας στον τομέα των τυχερών παιγνίων.
- 7 Αντίθετα προς το άρθρο 5, παράγραφος 3, του GlüStV 2008, το άρθρο 26 του GlSpielG SH επέτρεψε, κατ' αρχήν, τη διαφήμιση των δημόσιων τυχερών παιγνίων στην τηλεόραση ή στο διαδίκτυο.

- 8 Κατά τον GlSpielG SH η διοργάνωση και η πρακτορεία των δημόσιων τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτύου δεν απαγορεύονται πλέον. Η άδεια των αρμόδιων αρχών του Land εξακολουθεί μεν να απαιτείται προς τον σκοπό αυτό, όμως η άδεια για τη διακίνηση δημόσιων στοιχημάτων πρέπει να χορηγείται σε κάθε πολίτη και σε κάθε νομικό πρόσωπο εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης εφόσον συντρέχουν ορισμένες αντικειμενικές προϋποθέσεις.
- 9 Για όλα τα λοιπά Länder, κατά τα άρθρα 4, παράγραφος 4, και 5, παράγραφος 3, πρώτη περίοδος, του GlStV 2012, η διοργάνωση και η πρακτορεία των δημόσιων τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτύου και η διαφήμιση των δημόσιων τυχερών παιγνίων στην τηλεόραση, μέσω διαδικτύου καθώς και μέσω των τηλεπικοινωνιακών δικτύων, εξακολουθούν κατ' αρχήν να απαγορεύονται. Συγκεκριμένα, κατά τον νόμο αυτόν, η χρήση διαδικτύου για τους σκοπούς αυτούς επιτρέπεται μόνον κατ' εξαίρεση και υπό ορισμένες προϋποθέσεις για τις λαχειοφόρες αγορές και τα αθλητικά στοιχήματα, ως πρόταση πρόσφορης εναλλακτικής επιλογής έναντι της παράνομης προσφοράς τυχερών παιγνίων και με σκοπό την καταπολέμηση της ανάπτυξης και της διεύρυνσης της τελευταίας αυτής κατηγορίας παιγνίων.
- 10 Η λιγότερο αυστηρή στον τομέα τυχερών παιγνίων ισχύουσα νομοθεσία του Land Schleswig-Holstein έπαυσε να ισχύει στις 9 Φεβρουαρίου 2013, όταν το Land αυτό προσχώρησε στην GlStV 2012, της οποίας οι κοινές διατάξεις αντικατέστησαν εκείνες του GlSpielG SH. Πάντως, υπό το κράτος του της εν λόγω συμβάσεως, το Land Schleswig-Holstein είχε χορηγήσει σειρά αδειών σε επιχειρηματίες, για την προσφορά τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτύου, οι οποίες εξακολούθησαν να ισχύουν και μετά την κατάργηση του GlSpielG SH κατά τη διάρκεια μεταβατικής περιόδου.

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

- 11 Η Westdeutsche Lotterie είναι η δημόσια εταιρία λαχειοφόρων αγορών του Land Nordrhein-Westfalen. Η Digibet, εταιρία με έδρα το Γιβραλτάρ, προτείνει έναντι αμοιβής, μέσω της ιστοσελίδας «digibet.com», τυχερά παίγνια και αθλητικά στοιχήματα σε γερμανική γλώσσα. Είναι κάτοχος άδειας τυχερών παιγνίων που της χορηγήθηκε στο Γιβραλτάρ. Ο G. Albers είναι ο διαχειριστής της Digibet.
- 12 Η Westdeutsche Lotterie θεωρεί ότι η προσφορά της Digibet είναι αντίθετη προς τον ανταγωνισμό καθόσον παραβαίνει ορισμένους κανόνες που έχουν εφαρμογή στα τυχερά παίγνια. Κατόπιν της αγωγής που ασκήθηκε από τη Westdeutsche Lotterie ενώπιον του Landgericht Köln, το δικαστήριο αυτό υποχρέωσε, με απόφαση της 22ας Οκτωβρίου 2009, την Digibet και τον G. Albers, μεταξύ άλλων, να παύσουν να προσφέρουν, στο πλαίσιο εμπορικών συναλλαγών και για σκοπούς ανταγωνισμού, σε πρόσωπα που βρίσκονται επί γερμανικού εδάφους μέσω διαδικτύου τη δυνατότητα να επιδίδονται σε τυχερά παίγνια έναντι αμοιβής.
- 13 Με απόφαση της 3ης Σεπτεμβρίου 2010 το Oberlandesgericht Köln απέρριψε την έφεση που η Digibet και ο G. Albers άσκησαν ενώπιόν του και επικύρωσε την πρωτοβάθμια απόφαση.
- 14 Η Digibet και ο G. Albers άσκησαν αναίρεση [«Revision»] κατά της αποφάσεως αυτής ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, ζητώντας τη συνολική απόρριψη της αρχικής αγωγής επί παραλείψει της Westdeutsche Lotterie.
- 15 Το Bundesgerichtshof εκτιμά ότι, λαμβανομένων υπόψη των νομοθετικών τροποποιήσεων που από την 1η Ιανουαρίου 2012 επήλθαν στο Land Schleswig-Holstein, δεν μπορεί να αποκλειστεί η δυνατότητα ευδοκιμήσεως της «αναίρεσεως» λόγω παραβιάσεως της ελεύθερης παροχής των υπηρεσιών που καθιερώνει το δίκαιο της Ένωσης. Υπενθυμίζει ότι, δυνάμει της νομολογίας του Δικαστηρίου, οι εξαιρέσεις και οι περιορισμοί κανονιστικής ρυθμίσεως που περιορίζει τη δραστηριότητα των τυχερών παιγνίων πρέπει να υπόκεινται σε έλεγχο της συνέπειάς τους προκειμένου να εξακριβωθεί αν περιορίζουν την ικανότητα της ρυθμίσεως αυτής να επιτυγχάνει τους θεμιτούς σκοπούς γενικού συμφέροντος που επιδιώκει (βλ. απόφαση Carmen Media Group, C-46/08, EU:C:2010:505, σκέψεις 106

επ.). Στο πλαίσιο αυτό, η διαφορετική νομική κατάσταση που επικρατεί σε ένα Land σε σχέση με τα λοιπά Länder θα μπορούσε να έχει ως αποτέλεσμα την αδυναμία εφαρμογής των περιορισμών της εμπορίας και της διαφήμισης των τυχερών παιγνίων στο διαδίκτυο εντός των λοιπών Länder, λόγω παραβίασης του δικαίου της Ένωσης, οπότε η απαγόρευση πρακτορείας και διοργανώσεως τυχερών παιγνίων στο διαδίκτυο θα ήταν αβάσιμη.

- 16 Κατά το αιτούν δικαστήριο, δεν ενδείκνυται πάντως και δεν συνάδει προς την αρχή της αναλογικότητας όλα τα λοιπά Länder να μη μπορούν να ασκήσουν το προνόμιο που τους αναγνωρίζει το δίκαιο της Ένωσης να κρίνουν τα ίδια αν πρέπει να απαγορεύουν πλήρως ή μερικώς ορισμένες δραστηριότητες τυχερών παιγνίων ή αν αρκεί να τις περιορίζουν και να προβλέπουν συναφώς αυστηρές κατά το μάλλον ή ήττον λεπτομέρειες ελέγχου (βλ. απόφαση Carmen Media Group, EU:C:2010:505, σκέψη 58), απλώς για τον λόγο ότι ένα μόνο Land προτίθεται να θεσπίσει κανονιστική ρύθμιση εισάγουσα εξαιρέσεις. Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο διευκρινίζει ότι, υπό ομοσπονδιακό σύνταγμα, ένα Land δεν μπορεί να εξαναγκαστεί ούτε από το ομοσπονδιακό κράτος ούτε από τα λοιπά ομόσπονδα κράτη σε θέσπιση συγκεκριμένης κανονιστικής ρυθμίσεως σε τομέα που υπάγεται στην αρμοδιότητα των Länder.
- 17 Τέλος, το αιτούν δικαστήριο παρατηρεί ότι, σε μη εναρμονισμένους τομείς, όπως είναι αυτός των τυχερών παιγνίων, τα πρακτικά αποτελέσματα ενδεχόμενης ασυνέπειας προκύπτουσας από τις διαφορές μεταξύ των Länder ενός ομοσπονδιακού κράτους όσον αφορά την εσωτερική αγορά δεν πρέπει να αποσυνδέονται από τις ενδεχομένως αποκλίνουσες ρυθμίσεις που μπορεί να υφίστανται μεταξύ μικρών και μεγάλων κρατών μελών και που πρέπει να γίνονται δεκτές στο πλαίσιο του δικαίου της Ένωσης.
- 18 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Bundesgerichtshof αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

- «1) Συνιστά ανακόλουθο περιορισμό του τομέα των τυχερών παιγνίων το γεγονός ότι, αφενός μεν, εντός κράτους μέλους που έχει τη μορφή ομοσπονδιακού κράτους, η διοργάνωση και η πρακτορεία δημόσιων τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτύου απαγορεύονται σύμφωνα με το δίκαιο που ισχύει στα περισσότερα εκ των ομόσπονδων κρατών, μπορούν δε —χωρίς να υφίσταται έννομη αξίωση— να επιτρέπονται κατ' εξαίρεση μόνο για λαχειοφόρες αγορές και αθλητικά στοιχήματα, ώστε να υπάρχει δυνατότητα πρόσφορης εναλλακτικής επιλογής έναντι της παράνομης προσφοράς τυχερών παιγνίων και να εμποδίζεται η ανάπτυξη και η διεύρυνση αυτής, αφετέρου δε, εντός ομόσπονδου κράτους του εν λόγω κράτους μέλους, το σ' αυτό ισχύον δίκαιο προβλέπει ότι, υπό λεπτομερώς καθοριζόμενες αντικειμενικές προϋποθέσεις, πρέπει να χορηγείται άδεια για τη διακίνηση αθλητικών στοιχημάτων μέσω διαδικτύου σε κάθε πολίτη της Ένωσης και σε κάθε νομικό πρόσωπο εξομοιούμενο προς αυτόν, τούτο δε μπορεί να υπονομεύει την αποτελεσματικότητα των περιορισμών της διακινήσεως τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτύου, που ισχύουν στο υπόλοιπο ομοσπονδιακό έδαφος, όσον αφορά την επίτευξη των επιδιωκόμενων με αυτούς θεμιτούς σκοπούς γενικού συμφέροντος;
- 2) Εξαρτάται η απάντηση στο πρώτο ερώτημα από το αν η αποκλίνουσα νομική κατάσταση ομόσπονδου κράτους αίρει ή περιορίζει ουσιωδώς την αποτελεσματικότητα των περιορισμών τυχερών παιγνίων που ισχύουν στα άλλα ομόσπονδα κράτη όσον αφορά την επίτευξη των επιδιωκόμενων με αυτούς θεμιτών σκοπών γενικού συμφέροντος;
- 3) Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο πρώτο ερώτημα: Αίρεται η έλλειψη συνέπειας λόγω του ότι το ομόσπονδο κράτος με την αποκλίνουσα ρύθμιση αποδέχεται τους ισχύοντες στα λοιπά ομόσπονδα κράτη περιορισμούς τυχερών παιγνίων, ακόμη και αν οι έως τώρα ευνοϊκότερες ρυθμίσεις τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτύου στο εν λόγω ομόσπονδο κράτος εξακολουθούν να ισχύουν για πολυετή μεταβατική περίοδο ενόψει των αδειών που έχουν ήδη χορηγηθεί εκεί, επειδή οι εν λόγω άδειες δεν μπορούν να ανακληθούν ή μπορούν να ανακληθούν μόνον έναντι αποζημιώσεων που είναι δυσβάστακτες για το ομόσπονδο κράτος;

- 4) Εξαρτάται η απάντηση στο τρίτο ερώτημα από το αν, κατά τη διάρκεια πολυετούς μεταβατικής περιόδου, αίρεται ή διακυβεύεται σοβαρά η αποτελεσματικότητα των περιορισμών των τυχερών παιχνιδιών που ισχύουν στα λοιπά ομόσπονδα κράτη;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

- 19 Προκαταρκτικώς πρέπει να παρατηρηθεί ότι, μετά την απόφαση περί παραπομπής, το Land Schleswig-Holstein προσχώρησε στην GlüStV 2012 και κατάργησε τον GlSpielG SH, με ισχύ από τις 8 Φεβρουαρίου 2013, προβλέποντας ταυτόχρονα τη διατήρηση των χορηγηθεισών αδειών κατά τη διάρκεια μεταβατικής περιόδου.
- 20 Λαμβάνοντας υπόψη τη διευκρίνιση αυτή εκτιμάται ότι, με τα ερωτήματά του που πρέπει να εξεταστούν από κοινού, το αιτούν δικαστήριο ερωτά, κατ' ουσίαν, αν το άρθρο 56 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε κανονιστική ρύθμιση ισχύουσα στα περισσότερα των ομόσπονδων κρατών κράτους μέλους με ομοσπονδιακή δομή, η οποία απαγορεύει, κατ' αρχήν, τη διοργάνωση και την πρακτορεία των τυχερών παιχνιδιών μέσω διαδικτύου, ενώ, για περιορισμένη χρονική περίοδο, ένα μόνο ομόσπονδο κράτος διατήρησε σε ισχύ μια λιγότερο αυστηρή νομοθεσία, συνυπάρχουσα με αυτή —την περιοριστική— των λοιπών ομόσπονδων κρατών και το εν λόγω ομόσπονδο κράτος χορήγησε άδειες σε επιχειρηματίες με σκοπό την προσφορά παιχνιδιών στο διαδίκτυο, οι οποίες παραμένουν σε ισχύ κατά τη διάρκεια μεταβατικής περιόδου μετά την κατάργηση της εν λόγω λιγότερο αυστηρής ρυθμίσεως.
- 21 Δεν αμφισβητείται ότι νομοθεσία κράτους μέλους, όπως η επίμαχη στο πλαίσιο της κύριας δίκης, η οποία απαγορεύει, κατ' αρχήν, τη διαφήμιση, τη διοργάνωση και την πρακτορεία δημόσιων τυχερών παιχνιδιών μέσω διαδικτύου, συνιστά περιορισμό της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών που διασφαλίζει το άρθρο 56 ΣΛΕΕ (βλ. απόφαση Stoß κ.λπ., C-316/07, C-358/07 έως C-360/07, C-409/07 και C-410/07, EU:C:2010:504, σκέψη 68 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 22 Πρέπει, ωστόσο, να εκτιμηθεί κατά πόσον ένας τέτοιος περιορισμός μπορεί να γίνει δεκτός ως μέτρο παρεκκλίσεως, για λόγους δημόσιας τάξεως, δημόσιας ασφάλειας και δημόσιας υγείας, οι οποίοι ρητώς προβλέπονται στα άρθρα 51 ΣΛΕΕ και 52 ΣΛΕΕ που έχουν εφαρμογή στον τομέα της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών δυνάμει του άρθρου 62 ΣΛΕΕ, ή δικαιολογείται, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, από επιτακτικούς λόγους γενικού συμφέροντος (αποφάσεις Garkalns, C-470/11, EU:C:2012:505, σκέψη 35, καθώς και Stanleybet International κ.λπ., C-186/11 και C-209/11, EU:C:2013:33, σκέψη 22 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 23 Υπό την έννοια αυτή, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, οι περιορισμοί της δραστηριότητας των τυχερών παιχνιδιών μπορούν να δικαιολογηθούν για επιτακτικούς λόγους γενικού συμφέροντος, όπως είναι η προστασία των καταναλωτών και η αποτροπή της απάτης καθώς και της παροτρύνσεως των πολιτών σε υπερβολική δαπάνη συνδεδεμένη με τα τυχερά παιχνίδια (αποφάσεις Garkalns, EU:C:2012:505, σκέψη 39, καθώς και Stanleybet International κ.λπ., EU:C:2013:33, σκέψη 23 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 24 Συναφώς, το Δικαστήριο έχει επανειλημμένως κρίνει ότι η νομοθεσία περί τυχερών παιχνιδιών περιλαμβάνεται μεταξύ των τομέων εκείνων στους οποίους υπάρχουν σημαντικές διαφορές ηθικής, θρησκευτικής και πολιτιστικής φύσεως μεταξύ των κρατών μελών. Ελλείπει συναφούς εναρμονίσεως σε επίπεδο Ένωσης, σε κάθε κράτος μέλος εναπόκειται να εκτιμήσει, στους τομείς αυτούς, σύμφωνα με τη δική του κλίμακα αξιών, τις απαιτήσεις που συνεπάγεται η προστασία των εμπλεκομένων συμφερόντων (αποφάσεις Liga Portuguesa de Futebol Profissional και Bwin International, C-42/07, EU:C:2009:519, σκέψη 57, καθώς και Stanleybet International κ.λπ., EU:C:2013:33, σκέψη 24 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία), δεδομένου ότι το αιτούν δικαστήριο είναι αρμόδιο να αποφανθεί για το

- ποιους σκοπούς επιδιώκει πράγματι η νομοθεσία, στο πλαίσιο υποθέσεως της οποίας έχει επιληφθεί το Δικαστήριο βάσει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ (αποφάσεις *Dickinger* και *Ömer*, C-347/09, EU:C:2011:582, σκέψη 51, καθώς και *Stanleybet International κ.λπ.*, EU:C:2013:33, σκέψη 26).
- 25 Εν προκειμένω, το αιτούν δικαστήριο δεν θέτει ερωτήματα σχετικά με τη δικαιολόγηση του επίμαχου περιορισμού της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών.
- 26 Ερωτά πάντως το Δικαστήριο σχετικά με την απαίτηση κατά την οποία οι περιορισμοί τους οποίους επιβάλλουν τα κράτη μέλη πρέπει να πληρούν τις απορρέουσες από τη νομολογία του Δικαστηρίου προϋποθέσεις όσον αφορά την τήρηση της αρχής της αναλογικότητας και της απαγορεύσεως των διακρίσεων και, ειδικότερα, σχετικά με την προϋπόθεση κατά την οποία μια εθνική νομοθεσία είναι κατάλληλη να διασφαλίσει την επίτευξη του προβαλλόμενου σκοπού μόνον αν σκοπεί πράγματι στην επίτευξή του κατά τρόπο συνεπή και συστηματικό (βλ. απόφαση *Stanleybet International κ.λπ.*, EU:C:2013:33, σκέψη 27 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 27 Το αιτούν δικαστήριο ερωτά, υπό την έννοια αυτή, αν ο αναλογικός και συνεπής χαρακτήρας ολόκληρης της επίδικης στο πλαίσιο της κύριας δίκης περιοριστικής νομοθεσίας αμφισβητείται, λαμβανομένης υπόψη της υπάρξεως, για περιορισμένη χρονική περίοδο, μιας λιγότερο αυστηρής νομοθεσίας μόνο στο *Land Schleswig-Holstein*.
- 28 Τόσο η *Digibet* και ο *G. Albers* όσο και η Κυβέρνηση της Μάλτας υποστηρίζουν ότι η έλλειψη συνέπειας της επίδικης στο πλαίσιο της κύριας δίκης γερμανικής νομοθεσίας μπορεί να συναχθεί μεταξύ άλλων από το γράμμα των σκέψεων 69 και 70 της αποφάσεως *Carmen Media Group* (EU:C:2010:505), κατά τις οποίες οι αρχές του οικείου *Land* και οι ομοσπονδιακές αρχές καλούνται να εκπληρώσουν από κοινού την υποχρέωση που βαρύνει την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας να μην παραβεί το άρθρο 56 ΣΛΕΕ, οπότε αυτές υποχρεούνται, προς τον σκοπό αυτό, να συντονίσουν την άσκηση των αντιστοίχων αρμοδιοτήτων τους.
- 29 Επιπλέον, αναφερόμενοι στην ομοσπονδιακή δομή της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, επικαλούνται τη σκέψη 61 της αποφάσεως *Winner Wetten* (C-409/06, EU:C:2010:503), κατά την οποία είναι ανεπίτρεπτο κανόνες εθνικού δικαίου, έστω και συνταγματικού, να προσβάλλουν την ενότητα και την αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης.
- 30 Αντιθέτως, η *Westdeutsche Lotterie*, η Γερμανική, η Βελγική και η Πορτογαλική Κυβέρνηση, καθώς και η Επιτροπή θεωρούν ότι στο πρώτο ερώτημα πρέπει να δοθεί αρνητική απάντηση και ότι, υπό τις περιστάσεις της υποθέσεως της κύριας δίκης, η *GlüStV 2012* δεν αποτελεί δυσανάλογο περιορισμό της ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών.
- 31 Συναφώς, επισημαίνεται, κατ' αρχάς, ο ειδικός χαρακτήρας του τομέα των τυχερών παιγνίων όπου, αντιθέτως προς την καθιέρωση ενός ελεύθερου και ανόθευτου ανταγωνισμού στο πλαίσιο μιας παραδοσιακής αγοράς, η ύπαρξη ενός τέτοιου ανταγωνισμού στην εντελώς ιδιάζουσα αγορά των τυχερών παιγνίων, δηλαδή μεταξύ πολλών επιχειρηματιών που θα έχουν την άδεια να εκμεταλλεύονται τα ίδια τυχερά παίγνια, είναι δυνατό να έχει επιβλαβές αποτέλεσμα, οφειλόμενο στο ότι οι επιχειρηματίες αυτοί θα έχουν την τάση να ανταγωνίζονται ο ένας τον άλλο σε εφευρετικότητα προκειμένου να καταστήσουν την προσφορά τους ελκυστικότερη από αυτή των ανταγωνιστών τους και, κατά τον τρόπο αυτό, να αυξήσουν τις δαπάνες των καταναλωτών που συνδέονται με τα τυχερά παίγνια, καθώς και τους κινδύνους εξαρτήσεως από τα παίγνια αυτά (βλ. απόφαση *Stanleybet International κ.λπ.*, EU:C:2013:33, σκέψη 45).
- 32 Ως εκ τούτου, και για τους λόγους που αναφέρθηκαν στη σκέψη 24 της παρούσας αποφάσεως, στον ειδικό τομέα της οργανώσεως τυχερών παιγνίων, οι εθνικές αρχές διαθέτουν ευρεία εξουσία εκτιμήσεως προκειμένου να καθορίζουν τις απαιτήσεις της προστασίας των καταναλωτών και της κοινωνικής τάξεως και, εφόσον πληρούνται οι απορρέουσες από τη νομολογία του Δικαστηρίου προϋποθέσεις, σε κάθε κράτος μέλος εναπόκειται να εκτιμήσει αν, στο πλαίσιο των θεμιτών σκοπών

- που επιδιώκει, είναι απαραίτητο να απαγορεύσει ολοσχερώς ή μερικώς τις δραστηριότητες παιγνίων και στοιχημάτων, ή απλώς να τις περιορίσει και να προβλέψει συναφώς αυστηρούς κατά το μάλλον ή ήττον κανόνες ελέγχου (βλ., υπό την έννοια αυτή, αποφάσεις *Dickinger* και *Ömer*, EU:C:2011:582, σκέψη 99, καθώς και *Stanleybet International κ.λπ.*, EU:C:2013:33, σκέψη 44).
- 33 Κατόπιν, πρέπει να υπομνησθεί ότι, όταν οι διατάξεις των Συνθηκών ή των κανονισμών αναγνωρίζουν εξουσίες ή επιβάλλουν υποχρεώσεις στα κράτη μέλη προς τον σκοπό της εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, το ζήτημα με ποιο τρόπο μπορεί να ανατεθεί από τα κράτη μέλη η άσκηση αυτών των εξουσιών και η εκπλήρωση αυτών των υποχρεώσεων σε ορισμένα εσωτερικά όργανα εξαρτάται αποκλειστικά από τους συνταγματικούς κανόνες κάθε κράτους (απόφαση *Horvath*, C-428/07, EU:C:2009:458, σκέψη 49). Εξάλλου, το Δικαστήριο έχει ήδη κρίνει ότι σε ένα κράτος όπως η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, ο νομοθέτης μπορεί να κρίνει ότι είναι προς το συμφέρον όλων των ενδιαφερόμενων να έχουν αρμοδιότητα τα ομόσπονδα κράτη και όχι οι ομοσπονδιακές αρχές για τη θέσπιση ορισμένων νομοθετικών μέτρων (βλ., υπό την έννοια αυτή, απόφαση *Fuchs και Köhler*, C-159/10 και C-160/10, EU:C:2011:508, σκέψη 55).
- 34 Εν προκειμένω, η κατανομή των αρμοδιοτήτων μεταξύ των *Länder* δεν μπορεί να αμφισβητηθεί, δεδομένου ότι αυτή τυγχάνει της προστασίας που παρέχει το άρθρο 4, παράγραφος 2, ΣΕΕ, κατά το οποίο η Ένωση υποχρεούται να σεβαστεί την εθνική ταυτότητα των κρατών μελών που είναι συμφυής με τη θεμελιώδη πολιτική και συνταγματική τους δομή, στην οποία συμπεριλαμβάνεται η περιφερειακή και τοπική αυτοδιοίκηση.
- 35 Επιπλέον, οι περιστάσεις της υπό κρίση υποθέσεως διαφέρουν από τις περιστάσεις της υποθέσεως επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση *Carmen Media Group* (EU:C:2010:505), εφόσον, στην υπόθεση της κύριας δίκης, δεν πρόκειται για τη σχέση και την ενδεχόμενη υποχρέωση κάθετου συντονισμού των αρχών του οικείου *Land* και των ομοσπονδιακών αρχών, αλλά για την οριζόντια σχέση μεταξύ των *Länder* που έχουν ίδιες νομοθετικές αρμοδιότητες στο πλαίσιο κράτους μέλους με ομοσπονδιακή δομή.
- 36 Τέλος, ακόμη κι αν υποτεθεί ότι η ύπαρξη νομοθεσίας ενός *Land*, λιγότερο αυστηρής από εκείνη που ισχύει στα λοιπά *Länder*, μπορεί ενδεχομένως να μην εξασφαλίζει τη συνολική συνέπεια της επίδικης νομοθεσίας, πρέπει να παρατηρηθεί ότι, υπό τις περιστάσεις της υποθέσεως της κύριας δίκης, ένα τέτοιο ενδεχόμενο περιορίστηκε *ratione temporis* και *ratione loci* σε ένα μόνο *Land*. Επομένως, δεν μπορεί να υποστηριχθεί ότι η επικρατούσα σε ένα *Land* διαφορετική νομική κατάσταση θέτει σοβαρά υπό αμφισβήτηση την αποτελεσματικότητα των περιορισμών των τυχερών παιγνίων που εφαρμόζονται εντός όλων των λοιπών *Länder* όσον αφορά την πραγμάτωση των θεμιτών σκοπών γενικού συμφέροντος που επιδιώκουν.
- 37 Πράγματι, όπως προκύπτει μεταξύ άλλων από τις γραπτές παρατηρήσεις της Γερμανικής Κυβερνήσεως και της *Westdeutsche Lotterie*, η λιγότερο αυστηρή νομοθεσία στον τομέα των τυχερών παιγνίων, που θεσπίστηκε από το *Land Schleswig-Holstein*, ίσχυσε μεταξύ της 1ης Ιανουαρίου 2012 και της 8ης Φεβρουαρίου 2013. Μετά την τελευταία αυτή ημερομηνία, το εν λόγω *Land* εφάρμοσε τις περισσότερες περιοριστικές διατάξεις του *GlüStV 2012*, ο οποίος ήδη ίσχυε εντός των λοιπών *Länder*.
- 38 Υπό τις περιστάσεις αυτές, η παρατεθείσα στη σκέψεις 28 και 29 της παρούσας αποφάσεως νομολογία δεν μπορεί να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι τα υπόλοιπα δεκαπέντε *Länder* όφειλαν να εξασφαλίσουν το επίπεδο προστασίας των καταναλωτών που ίσχυε μόνο στο *Land Schleswig-Holstein* για περιορισμένη χρονική περίοδο.
- 39 Συνεπώς, ο περιορισμός της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, τον οποίο συνιστά η επίδικη στο πλαίσιο της κύριας δίκης νομοθεσία περί τυχερών παιγνίων, μπορεί να πληροί τις προϋποθέσεις της αναλογικότητας όπως αυτές απορρέουν από τη νομολογία του Δικαστηρίου.

- 40 Εν πάση περιπτώσει, πρέπει να υπομνησθεί ότι στο αιτούν δικαστήριο απόκειται, λαμβάνοντας ταυτόχρονα υπόψη τις υποδείξεις του Δικαστηρίου, να εξακριβώσει αν οι επιβαλλόμενοι από το οικείο κράτος μέλος περιορισμοί πληρούν τις προϋποθέσεις που απορρέουν από τη νομολογία του Δικαστηρίου όσον αφορά την αναλογικότητά τους (βλ. απόφαση *Dickinger και Ömer*, EU:C:2011:582, σκέψη 50).
- 41 Κατόπιν όλων των εκτιμήσεων αυτών, στα υποβληθέντα ερωτήματα πρέπει να δοθεί ως απάντηση ότι το άρθρο 56 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται σε νομοθεσία, ισχύουσα στα περισσότερα των ομόσπονδων κρατών κράτους μέλους με ομοσπονδιακή δομή, η οποία απαγορεύει, κατ' αρχήν, τη διοργάνωση και την πρακτορεία των τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτύου, ενώ, για περιορισμένη χρονική περίοδο, ένα μόνο ομόσπονδο κράτος διατήρησε σε ισχύ μια λιγότερο αυστηρή νομοθεσία, συνυπάρχουσα με αυτήν, την περιοριστική, των λοιπών ομόσπονδων κρατών, εφόσον αυτή η νομοθεσία μπορεί να πληροί τις προϋποθέσεις περί της τηρήσεως της αρχής της αναλογικότητας που απορρέουν από τη νομολογία του Δικαστηρίου, πράγμα το οποίο απόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 42 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τρίτο τμήμα) αποφαινεται:

Το άρθρο 56 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται σε νομοθεσία, ισχύουσα στα περισσότερα των ομόσπονδων κρατών κράτους μέλους με ομοσπονδιακή δομή, η οποία απαγορεύει, κατ' αρχήν, τη διοργάνωση και την πρακτορεία των τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτύου, ενώ, για περιορισμένη χρονική περίοδο, ένα μόνο ομόσπονδο κράτος διατήρησε σε ισχύ μια λιγότερο αυστηρή νομοθεσία, συνυπάρχουσα με αυτήν, την περιοριστική, των λοιπών ομόσπονδων κρατών, εφόσον αυτή η νομοθεσία μπορεί να πληροί τις προϋποθέσεις περί της τηρήσεως της αρχής της αναλογικότητας που απορρέουν από τη νομολογία του Δικαστηρίου, πράγμα το οποίο απόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει.

(υπογραφές)